

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กล้า ลมตระกูล. การศึกษาเพื่อชีวิต: เครือข่ายการเรียนรู้. ใน **รวมบทความการศึกษาออกโรงเรียน เล่ม 11**, หน้า 189-190. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสแควร์, 2535.
- กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. การวิจัยเชิงคุณภาพกับงานการศึกษาออกโรงเรียน. ใน **รวมบทความการศึกษาออกโรงเรียน เล่ม 11**, หน้า 80 - 89. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสแควร์, 2535.
- กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. การศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษาอกระบบ. ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาดลอดชีวิตและการศึกษาอกระบบ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศึกษาศาสตร์**, หน้า 754-825. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2532.
- กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. การศึกษาเพื่อปวงชน จากอุดมการณ์สู่การปฏิบัติ. ใน **ที่ระลึกวันการศึกษาออกโรงเรียน 8 กันยายน "รวมพลังเพื่อปวงชน"**, หน้า 5 - 8. กรุงเทพมหานคร : นำงักการพิมพ์, 2539
- กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. มิติใหม่ของห้องสมุดประชาชน. ใน **รายงานสรุปผลโครงการอบรมบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศ**, หน้า 9 - 18. 12 - 14 กุมภาพันธ์ 2540 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอริตี้ จอมเทียน จังหวัดชลบุรี.
- กอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย. เครือข่ายการเรียนรู้ป่าชุมชน. การประชุมเชิงวิชาการเรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้ วันที่ 29 - 30 พฤศจิกายน 2536 ณ ห้องประชุมรวมสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารจัดสำเนา)
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2530.
- การพัฒนาชุมชน, กรม. จะแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทได้อย่างไร. กรุงเทพมหานคร : บางกอกบล็อก, 2538.
- การศึกษาออกโรงเรียน, กรม. **คู่มือการพัฒนารูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบทแบบพึ่งตนเอง (เคลซีไลฟ์)**. นครราชสีมา : มิตรภาพ การพิมพ์, 2531.
- การศึกษาออกโรงเรียน, กรม. **คู่มือ หลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ พุทธศักราช 2533**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2539.
- การศึกษาออกโรงเรียน, กรม. **เครือข่ายการเรียนรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน**. ม.ป.ท., 2535.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. เครือข่ายและการส่งเสริมเครือข่ายงานการศึกษานอกโรงเรียน.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, 2536.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. แนวทางการจัดตั้งศูนย์การเรียน. (ม.ป.ท.), 2539.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. แนวทางการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนตามหลักสูตร

ประกาศนียบัตรอาชีพ พุทธศักราช 2533. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2539.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539).

กรุงเทพมหานคร: โอเดียนแควร์, 2534.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544).

กรุงเทพมหานคร:ประชาชน, 2539.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. มิติใหม่ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน สรุปสาระสำคัญ

ในการปรับปรุงระบบบริหาร และเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียน.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, 2536.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. ศูนย์การเรียนตัวอย่าง.(ม.ป.ท.), 2540.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้. ค.ศ.ค. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.)

(เอกสารอัดสำเนา).

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอจะนะ. แผนปฏิบัติงาน

การศึกษานอกโรงเรียนของศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอจะนะ

จังหวัดสงขลา ปีงบประมาณ 2540. (ม.ป.ท.), 2540. (เอกสารอัดสำเนา).

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบ้านแพ้ว. แผนปฏิบัติงาน

การศึกษานอกโรงเรียนของศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบ้านแพ้ว

จังหวัดสมุทรสาคร ปีงบประมาณ 2540. (ม.ป.ท.), 2540. (เอกสารอัดสำเนา).

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอศรีประจันต์.

แผนปฏิบัติงานการศึกษานอกโรงเรียนของศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน

อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ปีงบประมาณ 2540. (ม.ป.ท.), 2540.

(เอกสารอัดสำเนา).

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. สารานุกรมการศึกษาลดชีวิต. เล่ม 1 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
คุรุสภาลาดพร้าว, 2538.

การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. สรุปผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการการศึกษานอกโรงเรียน
เพื่อสร้างงานอาชีพในชนบท(กศ.อช.). กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977),
2535.

เกษตรจังหวัดสมุทรสาคร, สำนักงาน. ประกวดผลงานกลุ่มยุวเกษตรกรดีเด่นระดับประเทศ.
(ม.ป.ท., ม.ป.ป.) (เอกสารอัดสำเนา)

เกษตรจังหวัดสมุทรสาคร, สำนักงาน. สรุปผลการดำเนินงานกลุ่มยุวเกษตรกรดีเด่นระดับ
ประเทศ ปี 2540. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.) (เอกสารอัดสำเนา)

โกวิท วรพิพัฒน์. การจัดการศึกษาตามแนวการศึกษาตลอดชีวิตในประเทศไทย.

วารสารการศึกษาแห่งชาติ 24 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2533) : 11-20.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชน
อย่างยั่งยืน : รายงานการประชุมระดับชาติ ระหว่างวันที่ 30 มีนาคม - 1 เมษายน
2538. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2538.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535.
(ม.ป.ท.), 2535.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7
(พ.ศ.2535 - 2539).(ม.ป.ท.), 2535.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานผลการประชุมสัมมนาเรื่องประเด็นและ
ยุทธศาสตร์การพัฒนาศึกษาในช่วง แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8
(พ.ศ. 2540 - 2544) ระหว่างวันที่ 1 - 2 กุมภาพันธ์ 2538. กรุงเทพมหานคร :
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2538.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. สรุปสาระสำคัญการเสวนาเครือข่ายความ
ร่วมมือ ส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. วันที่ 27 มิถุนายน 2540
ณ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (เอกสารอัดสำเนา).

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แนวคิดและทิศทางการพัฒนา
ประเทศในช่วง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด.
กรุงเทพมหานคร : เม็ดทรายพรินติ้ง, 2538.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เจ็ด พ.ศ. 2535 - 2539. กรุงเทพมหานคร : ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, (ม.ป.ป.).

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด (พ.ศ. 2540 - 2544). กรุงเทพมหานคร : เม็ดทรายพริ้นติ้ง, 2540.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจด้านการพัฒนาประชากรกลุ่มเป้าหมาย. รายละเอียดการพัฒนาประชากรกลุ่มเป้าหมายในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544). ม.ป.ท., 2538.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. คณะทำงานเลขานุการร่วมฝ่ายวิชาการและคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน สรุปผลการสัมมนาระดับภูมิภาค เรื่อง แนวคิด ทิศทางและแผนการพัฒนาของประชาชนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8. (ม.ป.ท.), 2538.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาคนและสังคม ร่างแผนพัฒนาคนและสังคมในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544). (ม.ป.ท.), 2538.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาชนบท ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค ร่างแผนพัฒนาชนบท ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและกระจายความเจริญไปสู่ส่วนภูมิภาคในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544). กรุงเทพมหานคร : บทธิการพิมพ์, 2538.

คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับงานพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984), 2530.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. การสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร : 2534.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. คู่มือแนวทางการจัดตั้งและดำเนินงาน สภาวัฒนธรรมจังหวัด. กรุงเทพมหานคร : นีลนาวารการพิมพ์, 2538.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. ผลการสัมมนาระดมความคิดเรื่อง การส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. 10 ปี วนเกษตร.(ม.ป.ท.), 2537.

คณะศึกษาโครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์:สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า "ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย". (ม.ป.ท.), 2539.

คณะศึกษาโครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์:สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า "ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์". (ม.ป.ท.), 2539.

คณะกรรมการดำเนินการด้านโครงสร้างของระบบการศึกษาและเครือข่ายการเรียนรู้. เครือข่ายการเรียนรู้. (ม.ป.ท.), 2533.

คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, สภา และองค์การเซเบโม (CEBEMO)

ประเทศเนเธอร์แลนด์. รายงานการวิจัยการดำรงอยู่ของชุมชน :กระบวนการต่อสู้และพัฒนา กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเขตจอมทองศูนย์สังคัมพัฒนาเชียงใหม่. (ม.ป.ท. , ม.ป.ป.)

คูมบัส, ฟิลิป เอช. วิกฤตการณ์ของโลกในทางการศึกษาที่ศนะในทศวรรษ 1980. แปลโดย ก่อ สวัสดิ์พานิชย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535.

จินดา นูเร. รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาและพัฒนาารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชน.

โครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์พัฒนาบุคลากรกรรมการศึกษานอกโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บัณฑิตวิทยาลัย. คู่มือการพิมพ์วิทยานิพนธ์. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. ที่ปรึกษาด้านระบบการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. สัมภาษณ์. 22 สิงหาคม 2540.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. บ้านกั้นเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2529.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร : อทิตตาพรินติ้ง, 2537.

- ชนิดา รัชพลเมือง. การศึกษาของประเทศไทยในโลกที่สาม : อดีต ปัจจุบัน และอนาคต.
วารสารครุศาสตร์ 11 (กรกฎาคม 2525): 85-95.
- ชนิดา รัชพลเมือง. การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2532.
- ชนิดา รัชพลเมือง. ครู การศึกษาและการพัฒนาชุมชน. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526. (เอกสารอัดสำเนา).
- ชนิดา รัชพลเมือง. พื้นฐานการศึกษา หลักการและแนวคิดทางสังคม. กรุงเทพมหานคร :
พิมพ์ดี, 2534.
- ชนิดา รัชพลเมือง. สังคมวิทยาการศึกษาสารัตถะแห่งแนวคิดและทฤษฎี. กรุงเทพมหานคร :
ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- ชนิดา รัชพลเมือง. สังคมวิทยาชั้นนำ. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุ
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- ชมชวน บุญระหงษ์. เครือข่ายตลาดทางเลือกในภาคเหนือตอนบน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาใน
ภาคเหนือ. ใน อนุญญา ภูงคกุล (บรรณาธิการ), รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา.
หน้า 204-261. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- ชาวบ้านกับกลุ่มธุรกิจ ต้องระวังต้องพอดี. มติชน (2 สิงหาคม 2538) : 21.
- ชุมชนวัฒนธรรมแม่ทากับตัวอย่างการพัฒนาอย่างยั่งยืน.(ม.ป.ท., ม.ป.ป.).
- ชูชาติ อินสว่าง. ผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์. สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2540.
- ชูชาติ อินสว่าง. ผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์. สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2540.
- เชียรศรี วิจิตรศิริ. จิตวิทยาการศึกษาผู้ใหญ่. ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ ประสานมิตร, 2534.
- ณัฐพร มนุประเสริฐ. หลักสูตร ปอ. ใน รวมนบทความการศึกษานอกโรงเรียน เล่มที่ 12.
หน้า 76 - 80. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. รายงานการวิจัยการศึกษาศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนชนบท
ในภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2536.

- ดารณี รักดี. การพัฒนารูปแบบการศึกษาระดับพื้นฐานเพื่ออาชีพในชุมชนชนบทพึ่งตนเอง.
วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต. ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ทองอยู่ แก้วไทรชะ. แนวคิดการศึกษาลดชีวิต : การศึกษานอกโรงเรียน. ใน การศึกษาลด
ชีวิต การศึกษาของคนไทยในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า 177 - 179. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538.
- ทองอยู่ แก้วไทรชะ. หลักสูตร "เสื้อสังัด" ความก้าวหน้าทางวิชาการของการศึกษานอกโรงเรียน
ในทศวรรษที่ 2. ใน รวมบทความ การศึกษานอกโรงเรียน เล่มที่ 8. หน้า 173 - 176.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2532.
- ธุรกิจประสานประโยชน์สังคมของบางจาก. มติชน (20 ธันวาคม 2537) : 3.
- นันทิณี ศรีธัญญา. ศูนย์การเรียนรู้ : เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อปวงชน ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและ
ภาคเอกชนในรูปแบบทวิภาคี, ใน พิธีระลึกวันการศึกษานอกโรงเรียน "รวมพลังเพื่อ
ปวงชน". หน้า 97 - 103. กรุงเทพมหานคร : นำงักการพิมพ์, 2539.
- นิตยา มุขลาย. วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษานอกโรงเรียนของประเวศ วะสี. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2537.
- นิพนธ์ ประภาวดี. รายงานการวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความร่วมมือของเครือข่ายภาค
เอกชนในการพัฒนางานการศึกษานอกโรงเรียน. โครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษา
นอกโรงเรียน ศูนย์พัฒนาบุคลากรกรมการศึกษานอกโรงเรียน สถาบันราชภัฏเพชรบุรี
จังหวัดเพชรบุรี, 2538.
- นิพนธ์ พัวพงศกร และอัมมาร สยามวาลา. กลุ่มเศรษฐกิจของชาวบ้าน : ความสำเร็จและ
ความอยู่รอด. มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2538.
- บทนำ : ชุมชนยั่งยืน. วารสารหมู่บ้าน 7 (มกราคม 2539) : 2.
- บันทึกสมุดเยี่ยมกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปือย.
- บุญเลิศ มาแสง. การจัดการศึกษาลดชีวิตเพื่อปวงชนในระดับหมู่บ้าน. วารสารวิจัยสนเทศ
การศึกษานอกโรงเรียน 10 (กันยายน-ธันวาคม 2536) : 1-7.
- บุญเลิศ มาแสง. ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านหลักสูตรกรมการศึกษานอกโรงเรียน. สัมภาษณ์,
21 กุมภาพันธ์ 2539.
- ปกรณ ปรียากร. ทฤษฎีและแนวคิดการพัฒนา.(ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

- ปกรณัม ปรียากร. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการบริหาร การพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, หน้า 1 - 63. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, 2532.
- ปฐม นิคมานนท์. ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาลดชีวิตและการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาศึกษาศาสตร์, หน้า 269-311. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2532.
- ประยงค์ รณรงค์. กรณีศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัด นครศรีธรรมราช. ใน สรุปสาระสำคัญการเสวนาเครือข่ายความร่วมมือส่งเสริม ภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา, หน้า 7 - 9. วันที่ 27 มิถุนายน 2540 ณ สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (เอกสารอัดสำเนา).
- ประยงค์ รณรงค์. เกษตรอุตสาหกรรมที่ไม่เลี้ยง. ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 447 - 463. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.
- ประวิทย์ เพชรมี, รต. การมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีในการทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนบ้านศรี ดอนมูล ตำบลชมภู อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.
- ประเวศ วะสี. การพัฒนาความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทย. มติชน (17 มกราคม 2537) : 11.
- ประเวศ วะสี. เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. ใน เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อ การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, หน้า 5-9. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2538.
- ประเวศ วะสี. พลังสร้างสรรค์เพื่อการทำงานในสถานการณโรคเอดส์. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ มิ่งเมือง, 2538.
- ประเวศ วะสี และ คนอื่นๆ. ฟังตนเองในชนบท : อีกรูปหนึ่งของการทบทวนโลกทัศน์แห่ง การฟังตนเอง. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.
- ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดร่วมกัน. มติชนสุดสัปดาห์ 15 (2 ธันวาคม 2537) : 39 - 40.
- ประเวศ วะสี. พุทธเกษตรกรรมกับตานติสุขของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: เอช.เอน. การพิมพ์, 2530.

- ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง ความเข้มแข็งจากฐานล่าง. ใน บทบาทของสหกรณ์ ไทยยุคไอ.เอ็ม.เอฟ.(IMF), หน้า 50-60. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์แห่งประเทศไทย, 2541.
- ปราณี หมอนทองแดง. ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านสองแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงาน. สารสำคัญของแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544). 2540. (เอกสารอัดสำเนา).
- ปอ. นวัตกรรมทางการศึกษานอกโรงเรียน. เดลินิวส์ (25 ธันวาคม 2540): 24.
- เปิดทัศนะ โสภณ สุภาพงษ์ "การพัฒนาที่ควรจะเป็น". วารสารเศรษฐกิจและสังคม 31 (พฤศจิกายน- ธันวาคม 2537) : 61-64.
- ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารการศึกษาแห่งชาติ 27(เมษายน - พฤษภาคม 2536) : 69 - 81.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การสร้างบรรทัดฐานเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ, ใน หนังสือและสื่อเทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้, หน้า 18 - 37. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 191. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2539.
- พวงพิน เอี่ยมคง. ปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จต่อการสร้างเครือข่ายการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด นครศรีธรรมราช. โครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์พัฒนาบุคลากรกรมการศึกษานอกโรงเรียน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2538.
- พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์. การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม. ใน เบญจายอดดำเนินแอ็ดติง, บุญผา ศิริรัมย์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์ (บรรณาธิการ), การศึกษาเชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม, พิมพ์ครั้งที่ 3, หน้า 345 - 371. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2536.

- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- ยูเนสโก, องค์การ. การพัฒนาศูนย์การเรียน. แปลโดย ทิพย์วัลย์ มาแสง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2539.
- ยูเนสโก, องค์การ. การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต. แปลโดย วิศน์ ศิลตระกูล กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.
- วีรวรรณ ชินะตระกูล. วิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าฯลาดกระบัง, 2540.
- รสนา ไตสีตระกูล, บรรณาธิการ. คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน. กรุงเทพมหานคร : แสงรุ่งการพิมพ์, 2524.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2531.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2524.
- รุ่ง แก้วแดง. บทนำ. ใน มิติใหม่ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน. หน้าบทนำ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเสียง, 2538.
- รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้. ใน วารสารการศึกษาแห่งชาติ 27 (เมษายน - พฤษภาคม 2536) : 12 - 20.
- เรวัฒน์ สุธรรม. การพัฒนาระบบเครือข่ายการจัดการศึกษานอกโรงเรียน. กรมการศึกษา นอกโรงเรียน, 2538. (เอกสารอัดสำเนา).
- ฤษฏา บุญชัย, พุทธณี กางกั้น และประภาพร สุขพรวรรกุล. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน. ทิศทางไทย 5 (มกราคม 2538) : 21 - 41.
- ลำเดือน นามเทพ. ปีสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการศึกษานอกระบบกับกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. "ความสำเร็จของงานมาจากคนมีความสุขในการทำงาน" โสภณ สุภาพงษ์. สารคดี 10 (กุมภาพันธ์ 2538) : 103-112.
- วิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, สถาบัน. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท. (ม.ป.ท.), 2538.

- วิจัยสังคม, สถาบัน. ภาพการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน : ข้อโต้แย้งและการแสวงหาทางออกเพื่อการ
พึ่งพาตนเองของประชาชน. วารสารวิจัยสังคม 9 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2529) : 3.
- วิจัย ต้นศิริ. เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาตลอดชีวิต. วารสารการศึกษาแห่งชาติ 27 (เมษายน -
พฤษภาคม 2536) : 4 - 11.
- วิชาการ, กรม. ประมวลศัพท์บัญญัติวิชาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การค้ำ
ชูสถาปนาตรา, 2527.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. แนวคิดในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ. ใน รายงานการประชุมเชิง
ปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพึ่งตนเอง : การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ, หน้า 1.
(ม.ป.ท.), 2529.
- วิมลลักษณ์ ชูชาติ. กรณีศึกษา เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนบ้านนอก ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่อน
จังหวัดเชียงใหม่. ใน สรุปสาระสำคัญการเสวนาเครือข่ายความร่วมมือส่งเสริม
ภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา, หน้า 10 - 20. วันที่ 27 มิถุนายน 2540 ณ สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (เอกสารจัดสำเนา).
- วิมลลักษณ์ ชูชาติ. การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับ
การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาคศึกษารัตนศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- วิรุฬ นิลโมจน์. โครงการ ค.ศ.ศ. กับการพัฒนาคนในชนบท. ใน กว่าจะเป็น ศนค. หนังสือที่ระลึก
ครบรอบ 12 ปี 2520-2532 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้, หน้า 75-83.
สงขลา : ฝ่ายการพิมพ์ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้, 2533.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล, บรรณาธิการ. การพัฒนาต้องมาจากประชาชน : เวทีชาวบ้าน'34.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ตุลา-โยทะกา, 2535.
- วิวัฒน์ชัย อัดดากร. ยุทธศาสตร์การพัฒนาการศึกษาเพื่อการพึ่งพาตนเอง. ใน โอวาท
สุทธนารักษ์ (บรรณาธิการ), แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการ
พึ่งตนเอง, หน้า 3 - 26. กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, 2530.
- ศิริ ผาสุก. ธนาคารหมู่บ้าน. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2534.
- ส่งเสริมการเกษตร, กรม. แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานโครงการเยาวชนเกษตร
ปี 2540. (ม.ป.ท.), 2539.
- ส่งเสริมการเกษตร, กรม. เปรียบเทียบผลงานกลุ่มเยาวชนเกษตรดีเด่นปี 2540. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.)
(เอกสารจัดสำเนา).

ส่งเสริมการเกษตร, กรม. แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานโครงการเยาวชนเกษตร

ปี 2540. (ม.ป.ท.), 2539.

ส่งเสริมการเกษตร, กรม. รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการการมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้าน

ในการพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร จังหวัดพังงา. พังงา : สำนักงานเกษตร จังหวัด
พังงา กรมส่งเสริมการเกษตร, 2537.

ส่งเสริมสหกรณ์, กรม. 25 ปี กรมส่งเสริมสหกรณ์. (ม.ป.ท.), 2541.

สถิต สันตะพันธ์. การศึกษานอกโรงเรียนแบบผสมผสานเพื่อการพัฒนาชนบทแบบ

พึ่งตนเอง. (ม.ป.ท.), 2534. (เอกสารอัดสำเนา).

สถิต สันตะพันธ์. โครงการเดลินีโอฟีกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน. อุบลราชธานี :

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ม.ป.ป.), 2531.

สมพันธ์ เตชะอธิก, ปรีชา อุยตระกูล และชื่น ศรีสวัสดิ์. ศักยภาพ และเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น

"คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้าน เพื่อแก้ปัญหาในชนบท". พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2537.

สมศักดิ์ บุญวิโรจน์ และโกศล ชูช่วย. STEP โครงการการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท

แบบผสมผสานระหว่างการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และหน่วยงานอื่น

ในภาคใต้ (ค.ศ.ต.). ใน กว่าจะเป็น คนด. หนังสือที่ระลึก ครบรอบ 12 ปี 2520 - 2532

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้, หน้า 67 - 73. สงขลา : ฝ่ายการพิมพ์

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้, 2533.

สต็อคส์ บรูซ. มาพึ่งตัวเองดีกว่า. แปลโดย ลดา อมรทัต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา

ลาดพร้าว, 2532.

สหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์, สำนักงาน. รายงานประจำปี 2539. 28 สิงหาคม 2540 (ม.ป.ท.)

(เอกสารอัดสำเนา).

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ผู้เชี่ยวชาญสหประชาชาติด้านการพัฒนาชุมชน. สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม

2540.

สาริกา ทับรอด. การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการทำงานกับกลุ่มของรัฐและเอกชน :

ศึกษากรณีกลุ่มกิจกรรมธนาคารข้าว จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

- ตามปริญญกิจบางจากอิงชุมชนสำเร็จจาก"กระบวนการ" ที่ได้.ผู้จัดการรายวัน (18 มีนาคม 2539): 5.
- ลีลาภรณ์ นาคทรรพ. ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชน
 อีสานใต้. วารสารสุขโขทัยธรรมมาธิราช 8 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2538) : 38 - 48.
- สุดใจ เพียรสุดใจ และพรพิมล คัญทัฬห. โสภณ สุภาพงษ์ เผยหลักการพัฒนารุกิจอย่างยั่งยืนกับ
 สิ่งแวดล้อมและสังคม. THE EXECUTIVE 45 (สิงหาคม 1994) : 80-89.
- สุภางศ์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- สุทิน ศรีคำไทย. รายงานการวิจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายงานการศึกษานอก
 โรงเรียนจังหวัดสุพรรณบุรี. โครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์พัฒนา
 บุคลากรกรมการศึกษานอกโรงเรียน มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.
- สุนทร สุนันท์ชัย. ที่ปรึกษาโครงการทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ. สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม
 2540.
- สุนทร สุนันท์ชัย. แนวคิดในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้. ใน เครือข่ายการเรียนรู้และ
 ภูมิปัญญาชาวบ้าน, หน้า 35-40. (ม.ป.ท.), 2535.
- สุนทร สุนันท์ชัย. หลักและปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษา
 ตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชา
 ศึกษาศาสตร์, หน้า 100-150. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.
- สุพรรณบุรี, จังหวัด. สำนักงานศึกษาธิการอำเภอศรีประจันต์. สถิติการศึกษา การศาสนาและ
 การวัฒนธรรม อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี ประจำปี 2540. (ม.ป.ท.),
 2540. (เอกสารอัดสำเนา).
- สุพรรณิ ไชยอำพร. แนวความคิดทางทฤษฎีและความพยายามพึ่งตนเองระดับบุคคล.
 พัฒนบริหารศาสตร์ 26 (ตุลาคม 2529) : 11 - 12.
- สุพิศ จิตรานนท์. ค.ศ.ต. (ม.ป.ท.), 2533. (เอกสารอัดสำเนา).
- สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์. อาจารย์โรงเรียนสาครวิทยยา. สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2540.
- สุวัฒน์ แก้วสังข์ทอง. ชีวิตกับการเรียนรู้. วารสารการศึกษาแห่งชาติ 27 (เมษายน - พฤษภาคม
 2536): 52 - 59.
- เสน่ห์ จามริก. นานาทศนะ. สังคมพัฒนา 1 (มกราคม 2529) : 26-27.
- เสรี พงศ์พิศ. บรรณาธิการ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. 2 เล่ม. กรุงเทพมหานคร :
 อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536.

- เสรี พงศ์พิศ. บันทึกบทเรียนภูมิปัญญาจากหมู่บ้านบางจากเพื่อคนจนที่หายโคก. มติชน
สุดสัปดาห์ (ธันวาคม 2537) : 42-44.
- เสาวคนธ์ สุดสวาท. วิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2529.
- โสภณ สุภาพงษ์. กล่าวปิดการสัมมนาผู้บริหารบิรมสหกรณ์รุ่นที่ 9. วันที่ 12 พฤศจิกายน 2537
ห้องประชุมใหญ่ อาคาร 4 โรงกั้นบางจาก (เอกสารอัครสำเนา).
- โสภณ สุภาพงษ์. 79 ปี สหกรณ์ร่วมใจจริงหรือ. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.) (เอกสารอัครสำเนา).
- โสภณ สุภาพงษ์. โลกทัศน์การพัฒนาคนราชการช่วยราษฎรได้ไหม. มติชน
(23 เมษายน 2539) : 28.
- โสภณ สุภาพงษ์. เศรษฐกิจชุมชน : ฤกษ์แจ่มใสการพัฒนาชนบทในช่วงแผน ฯ 8. การประชุม
คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาชนบท ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการกระจาย
ความเจริญไปสู่ส่วนภูมิภาค วันที่ 15 สิงหาคม 2538 ณ ห้องประชุม เดช สนิทวงศ์ สศช.
- อมรวิทย์ นาครทรรพ. ความจริงของแผ่นดิน ลำดับที่ 1 : กระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็ก ๆ
และชุมชนของเรา. กรุงเทพมหานคร : เจ. พีลัม โปเรส, 2537.
- อภิชาติ พันธเสน และคนอื่น ๆ. รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษากับการมีงานทำ. ม.ป.ท.,
2528.
- อัมพร ดั่งปาน. ประธานกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ. สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2540.
- อัมพร ดั่งปาน. ประธานกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ. สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2540.
- อุทัย ดุลยเกษม. คำนำ. ใน แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง,
หน้า (17)-(19). กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, 2530.
- อุ้นตา นพคุณ. แนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการพัฒนาชุมชนเรื่องคิดเป็น.
กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2528.
- อุ้นตา นพคุณ. อาจารย์ภาควิชาการศึกษาออกโรงเรียน. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2540.
- เอนก นาคะบุตร. การจัดเครือข่ายการเรียนรู้ในงานการศึกษาออกโรงเรียน. ใน รายงานผลการ
สัมมนาเชิงปฏิบัติการในการระดมสรรพกำลังเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้,
หน้า 128-135. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2536.
- เอนก นาคะบุตร. ชนบทไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมา กับบทเรียนของภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ทิศทางการ
พึ่งตนเอง. ทางเลือกการพัฒนา 6 (มกราคม - เมษายน 2531) : 25 - 29.

เอนก นาคะบุตร. ระบบและรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้ในชนบท. วารสารการศึกษาแห่งชาติ 24 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2532) : 29 - 46.

เอนก นาคะบุตร. เสาธิการมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2540.

เอนก นาคะบุตร. องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงพหุภาคี.

กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

ไอวาน อิลลิต. ที่นี่ไม่มีโรงเรียน Deschooling Society. แปลโดย สันต์ สิงห์ภักดี และสันติสุข โสภณสิริ. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, 2537.

ไอวาท สุทธนารักษ์. บรรณาธิการ. แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, 2530.

ไอวาท สุทธนารักษ์. บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนโดยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาการศึกษาออกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

ภาษาอังกฤษ

Cohen, J.M., and Uphoff, N.T. Participation's place in rural development : Seeking clarity through specificity. *World Development*. 8 (1980) : 213-235.

Chambers, Robert. *Rural development : Putting the last first*. New York : Longman Scientific & Technical, 1983.

Denzin, N.K. Triangulation. In J.P. Keeves (ed.), *Educational research, methodology, and measurement : An international handbook*, pp. 511-513. Oxford: Pergamon Press, 1988.

Ekman, E. Documentation in educational research. In J.P. Keeves (ed.), *Educational research, methodology, and measurement : An international handbook*, pp. 203-205. Oxford : Pergamon Press, 1988.

Galtung, J. edited by Heraldo Monoz. "The politics of self-reliance" from dependency of Development : strategies to overcome underdevelopment are inequality. Boulder: Westview Press, 1981.

- Galtung, J. **Self-reliance : a strategy for development.** London : Bogle - L' ouverture Publication Ltd. 1980.
- Lucas, Jr., Henry C. **The analysis, design, and implementation of information system.** 3 rd ed. New York. Mc Graw Hill Book Co., 1985.
- Popenoe, David. **Sociology.** 8 th ed. New Jersey : Prentice Hall, 1991.
- Raithiwa Nareumol. **Factors determining the success of saving group in rural saving mobilization : a case study at the village level in Saraburi province.** Master of economics, Faculty of economics Thammasat University, 1995.
- Reaney, Darryl. **School as learning communities.** (n.p.) NSW Department of School Education, 1995.
- Schuurman, Frans J. (Editor) **Beyond the impasse : New directions in development theory.** London : Zed Books Ltd., 1993.
- Semprevivo, Philip C. **System analysis : Definition, process, and design.** Chicago : Science Research Associates, 1986.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นการสัมภาษณ์

เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

ก. ชั้นเริ่มต้นการสัมภาษณ์

1. แนะนำตัวผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัย
2. มอบหนังสือขอความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์
3. ทำความรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) ชูดคุยเรื่องทั่วๆ ไปเพื่อสร้างความคุ้นเคย
4. ชี้แจงจุดประสงค์ของการสัมภาษณ์และประเด็นการสัมภาษณ์ในภาพรวม
5. ขอฉบับบันทึกและบันทึกเสียงการสนทนา

ข. แนวคำถามการสัมภาษณ์

1. ความเป็นมาของการเกิดขึ้นของกลุ่มหรือเครือข่ายการเรียนรู้ ปัญหาประเด็นอะไรที่เป็นจุดเริ่มต้น เกิดการรวมกลุ่มกันอย่างไร ฯลฯ)
2. กระบวนการทำงานของกลุ่มหรือเครือข่ายการเรียนรู้
3. หน่วยงาน องค์กรและหรือบุคคลที่เข้าร่วมและการมีส่วนร่วม ฝึกอบรมให้รับและแต่ละหน่วยงาน องค์กร และหรือบุคคลมีส่วนร่วมเครือข่ายอย่างไร ฯลฯ)
4. การจัดคณะทำงาน โครงสร้างสมาชิกและบทบาทหน้าที่ (คณะกรรมการมีกี่คณะ ประกอบด้วยใครบ้าง การเชื่อมโยงคณะทำงานเป็นอย่างไร บริหารงานอย่างไร ลักษณะสมาชิกและบทบาทหน้าที่ ฯลฯ)
5. การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนของเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้
6. วิธีการทำงานหรือยุทธวิธีการดำเนินงานของกลุ่มหรือเครือข่ายการเรียนรู้
7. พัฒนาการของเครือข่ายการเรียนรู้ (อาทิ การก่อตัว แรงกระตุ้นให้เกิดเครือข่ายการขยายเครือข่าย พัฒนาการ และการดำรงอยู่)
8. การดำเนินงานได้ผลอย่างไร (การสัมภาษณ์คำนึงถึงกรอบการพึ่งตนเองในด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ และด้านสังคมวัฒนธรรม)
9. กระบวนการสร้างความสามารถเกี่ยวกับการสร้างความสมดุล การจัดการ และ

การเชื่อมโยงของเครือข่ายการเรียนรู้

10. สิ่งที่ส่งผลให้กลุ่มหรือเครือข่ายการเรียนรู้เคลื่อนไหวและประสบผลสำเร็จ
11. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่มหรือเครือข่ายการเรียนรู้
12. ผลที่เกิดขึ้นเนื่องจากการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายการเรียนรู้

ค. ชั้นปิดการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญพร้อมทั้งมอบหนังสือที่เกี่ยวข้อกับเครือข่ายการเรียนรู้ และการศึกษานอกโรงเรียน และขอจดที่อยู่ และหมายเลขโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ ในภายหลัง

ข้อคำนึงถึง

แนวคำถามเหล่านี้จะสอดแทรกคำถามเกี่ยวกับบริบท หรือสิ่งแวดล้อมของการดำเนินงานของกลุ่มหรือเครือข่ายการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มระหว่างการสัมภาษณ์ และจะสนใจในประเด็นอื่นที่เกิดขึ้น ระหว่างการสัมภาษณ์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่ม
การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน

ผลจากการศึกษา เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ (successful cases) คือกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเบ็ญชะง.สงขลา กลุ่มป้อมชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี และกลุ่มยุวเกษตรกรกรเกษตรพัฒนา จ.สมุทรสาคร นำมาสร้างรูปแบบ “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน” ประกอบด้วยหัวข้อ เป้าหมายการพัฒนา สภาพสิ่งแวดล้อม ปัจจัยนำเข้า กระบวนการและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง การสนทนากลุ่มครั้งนี้เพื่อขอความกรุณาผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาความเหมาะสมของแต่ละหัวข้อ รวมทั้งความสัมพันธ์เชื่อมโยงของแต่ละหัวข้อ มีประเด็นหลัก ๗ สำหรับการสัมภาษณ์กลุ่มดังต่อไปนี้

1. การเชื่อมโยงผลการศึกษากรณีศึกษามาสร้างรูปแบบ “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน”

2. ความเหมาะสมของเป้าหมายการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเองใน 5 ด้าน คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรมและการสร้างขีดความสามารถของชุมชน 3 กระบวนการ คือ สร้างความสมดุลของสภาวะการพึ่งตนเองในแต่ละด้านและระหว่างด้าน สร้างความสามารถในการจัดการประกอบด้วยการวิเคราะห์การวางแผน และการจัดระบบชุมชนโดยเฉพาะเรื่องสภาวะการพึ่งตนเอง และสร้างเครือข่ายการทำงานประกอบด้วยการสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนกับองค์กรเครือข่าย

3. ความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาว่า การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ควรดำเนินการในชุมชนที่มีลักษณะเช่นไร บริบทเป็นอย่างไร

4. ความเหมาะสมของปัจจัยนำเข้า โดยพิจารณาถึงลักษณะของผู้นำชุมชน แกนนำชุมชน องค์กรและโครงสร้างของเครือข่ายการเรียนรู้ ที่พัฒนาขึ้นควรเป็นเช่นไร และองค์กรที่จะเข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

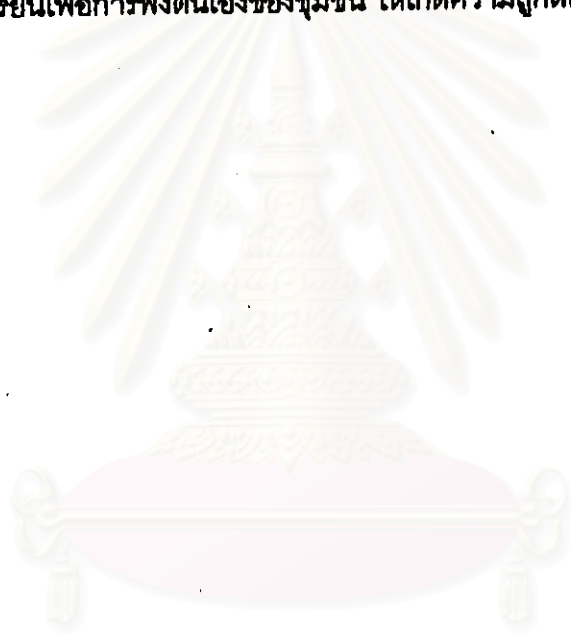
5. ความเหมาะสมของกระบวนการ โดยพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่าย การส่งเสริมการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนในเครือข่ายเรียนรู้ด้านพื้นฐาน การดำรงชีวิต ด้านพัฒนาข่าวสารข้อมูล และด้านพัฒนาทักษะอาชีพ และกระบวนการจัดกิจกรรม การศึกษานอกโรงเรียน

6. ปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาถึงปัจจัยเงื่อนไขภายนอกเครือข่ายและปัจจัยเงื่อนไขภายในเครือข่ายที่ส่งเสริม และสนับสนุน เพื่อให้เครือข่ายการเรียนรู้สามารถจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของ ชุมชนได้

7. ความสัมพันธ์เชื่อมโยง การเชื่อมโยงเป้าหมายการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ปัจจัยนำเข้ากระบวนการ และปัจจัยเงื่อนไข

8. ความเป็นไปได้ ในการนำรูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนไปสู่การปฏิบัติ

9. ข้อคิดเห็นอื่น ๆ เสนอให้ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน ให้เกิดความถูกต้องและสมบูรณ์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้ช่วยผู้วิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) อาจารย์ชัยยศ อิมสุวรรณ์   ช่วยร่วมดำเนินการทดสอบกรอบความคิด
การวิจัย และทดสอบการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ณ ชุมชนสาคลี อำเภอเสนา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 2) ดร.ภาณุวัฒน์ ภัคดีวงศ์   ช่วยร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม
เครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียงและเครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มป้อมชุมชนส
หกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ ในรอบแรก
- 3) อาจารย์วรรณิ ไทยานันท์   ช่วยร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม
เครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มป้อมชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ในรอบแรก
- 4) อาจารย์สุชาติ ศรีนวนนิต   ช่วยร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม
เครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มป้อมชุมชนสหกรณ์การเกษตรศรีประจันต์ในรอบสอง
- 5) อาจารย์วิศนี ศิลตระกูล   ช่วยร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม
เครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา
- 6) อาจารย์กัจจา ทิพย์เที่ยงแท้   ช่วยร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม
เครือข่ายการเรียนรู้กลุ่มยุวเกษตรกรเกษตรพัฒนา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์กลุ่ม
“การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน”
วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2541 ณ ห้องประชุม 1 กรมการศึกษานอกโรงเรียน

ผู้ทรงคุณวุฒิ

1. ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม	เครือข่ายวมเกษตร และภูมิสมาชิก	เครือข่ายการเรียนรู้
2. อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชีวะ	โรงเรียนสาธิตวิทย. ๑.พระนครศรีอยุธยา	เครือข่ายการเรียนรู้
3. อาจารย์ประทีป อินแสง	ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอเวียงสา จ.น่าน	
	รองประธานมูลนิธิกเมืองน่าน	เครือข่ายการเรียนรู้
4. อาจารย์เอนก นาคะบุตร	เลขาธิการมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา	เครือข่ายการเรียนรู้ (ไม่ได้มา)
5. ดร.กล้า สมตระกูล	รองอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน	นักวิชาการ
6. ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์	ผู้อำนวยการสถาบันอนาคตศึกษา เพื่อการพัฒนา	นักวิชาการ
7. รศ.ดร.ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์	อาจารย์ภาควิชาส่งเสริมการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	นักวิชาการ
8. ดร.ชลทิตย์ เขียมสำอางค์	ผู้อำนวยการอุทยานวิทยาศาสตร์พระจอมเกล้าฯ	
	ณ หัวกอก จ.ประจวบคีรีขันธ์	ผู้บริหารสถานศึกษา กคน.
9. อาจารย์วรวีทย์ กิตติคุณศิริ	ผู้อำนวยการศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน	
	อำเภอจະนะ จ.สงขลา	ผู้บริหารสถานศึกษา กคน.

ผู้จัดบันทึกการสัมภาษณ์ (Notetaker)

1. อาจารย์วิศนี ศิลตระกูล	นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษา
2. อาจารย์ชัยยศ อิมสุวรรณ์	นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษา
3. อาจารย์ชนิษฐา จงพิพัฒนวัฒน์	นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษา

ผู้ช่วย (Assistant)

1. อาจารย์วัชรินทร์ จำปี	กองการเจ้าหน้าที่ กคน
2. อาจารย์อังคณา วสุรวงศ์	หน่วยศึกษานิเทศก์ กคน
3. อาจารย์วรวรรณ เบญจนิรัตน์	สถาบันส่งเสริมมาตรฐานการศึกษาออกโรงเรียน กคน
4. อาจารย์พจนา กิยะสูตร	สถาบันส่งเสริมมาตรฐานการศึกษาออกโรงเรียน กคน
5. อาจารย์สุณี ชัชชัยวงศ์	ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมการศึกษาอาชีพ กคน
6. อาจารย์สุภัทสร ให้อยู่กัน	ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมการศึกษาอาชีพ กคน
7. อาจารย์ศรินทิพย์ จานศิลา	นิสิตปริญญาโทสาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

นายปาน กิมปี เกิด ณ บ้านคลองตาจ่า จังหวัดราชบุรี เริ่มเข้าระบบโรงเรียนเมื่อ ปี 2500 ที่โรงเรียนวัดเกตุน้อย (ป.1 - 4) จังหวัดราชบุรี โรงเรียนคลองตาจ่า (คงจีบอุทิศ) (ป.5 - 7) จังหวัดสมุทรสงคราม โรงเรียนโสภณศิริราษฎร์ (ม.ศ.1 - 3) จังหวัดราชบุรี โรงเรียนฝึกหัดครู เพชรบุรี (ป.กศ.) ได้รับทุน ช.พ.ค. วิทยาลัยครูเพชรบุรี (ป.กศ.ชั้นสูง) ได้รับทุนมูลนิธิธนายห้าง โรงปูนผู้หนึ่งของบริษัทปูนซีเมนต์ไทย เข้าเรียนวิทยาลัยวิชาการศึกษาพระนคร (กศ.บ. ฟิสิกส์ - คณิตศาสตร์) และ ได้รับทุนคุณหญิงระเบียบ คุณะเกษม ปี 2516 ได้เข้ารับราชการที่โรงเรียน ศรัทธาสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม สังกัดกรมสามัญศึกษา ในปี 2518 ศึกษาระดับปริญญาโทที่ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ค.ม. วัดและประเมินผลการศึกษา) และได้รับทุน จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนในการทำวิทยานิพนธ์

ปี 2519 ได้ย้ายมาปฏิบัติราชการที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็น กรมการศึกษานอกโรงเรียน ปี 2524 กรมได้ให้โอกาสเข้ารับการฝึกอบรมด้านการวางแผนและวิจัย ประยุกต์ ณ ศูนย์อินโนเทค ประเทศฟิลิปปินส์ เมื่อปี 2530 ศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชา การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร แต่ได้ตัดสินใจกลับ จากลาศึกษาต่อหลังจากลงทะเบียนการศึกษาได้ 1 เดือน ปี 2531 รับการอบรมเรื่องเครื่องชี้วัด ทางสังคม ที่ ESCAP กรุงเทพฯ โดยทุน UNICEF ปี 2533 ได้เข้าประชุมปฏิบัติการสร้างแบบวัด ความถนัดทางอาชีพ ที่มหาวิทยาลัย Ashiya ประเทศญี่ปุ่น ต่อมาในปี 2536 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้โอกาสรับเข้าศึกษาในระดับปริญญาเอก สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภายหลัง ศึกษาได้ระยะหนึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนขอให้กลับปฏิบัติราชการช่วงหนึ่งเป็นระยะเวลา 1 ปี 5 เดือน และมอบให้รับผิดชอบในฐานะ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาและส่งเสริมการศึกษาอาชีพ และกรมได้ให้โอกาสศึกษาดูงานด้านการศึกษาอุตสาหกรรมเครื่องนุ่งห่มที่ประเทศฮ่องกงและ ประเทศจีน ต่อมาศึกษาดูงานเรื่อง Community College และเข้าประชุม Second General Assembly จัดโดย ASPBAE ที่ประเทศออสเตรเลีย ทำให้ได้นำความรู้มาใช้ในการปฏิบัติงานและ เกิดผลดีต่อการทำวิจัยอย่างมาก

ผู้วิจัยตระหนักอยู่เสมอว่า โอกาสที่ได้รับจากสถาบันและบุคคลเหล่านี้เป็นสิ่งที่ มีค่ายิ่ง และรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ผูกพันกับชีวิตของผู้วิจัยตลอดไป